

# Unge Forbrukere

EN KARTLEGGING AV AKTØRER SOM FOREBYGGER  
TVANGSARBEID VED Å RETTE SØKELYS PÅ ETISK  
FORBRUK OG ETIKK I NÆRINGSKJEDENE



# Forord

De siste årene har det blitt et økt fokus på etikk i næringslivet og etisk forbruk, og det jobbes mer på tvers av aktører med tvangsarbeidproblematikken. Vår oppfatning er at dette arbeidet primært har vært knyttet til justissektoren, men vi opplever nå at aktører som vanligvis assosieres til for eksempel miljøbevegelsen også har kommet på banen. Dette er en spennende utvikling, og vi ser derfor et behov for å kartlegge dette landskapet i Norge. Vi ønsker å finne ut hvor de ulike aktørene vil, hvilke mål de har i møte med dette temaet og hva de tenker er essensielle momenter som må inkluderes for å oppnå endring, forebygge og hindre at utnyttelse i arbeidslivet skjer.

Vi i lightup ble derfor glade når vi fikk støtte av Justisdepartementet sin tilskuddsordning på prostitusjons- og menneskehandelfeltet til å gjennomføre et tredelt prosjekt med fokus på kartlegging av landskapet, og sette søkelys på etisk forbruk blant unge. I tillegg til denne kartleggingen, består det tredelte prosjektet av en workshop som gjennomføres i 2021, og en spørreundersøkelse. Svarene fra spørreundersøkelsen er inkludert i oppsummeringen.

Dette var først tenkt som et samarbeidsprosjekt på tvers av flere medlemsland tilhørende Østersjørådet, men av ulike hensyn ble det optimalt å gjennomføre denne norske piloten først for å se hvordan landskapet ser ut her.

Ønsket er å kunne ta dette prosjektet videre inn i andre lands kontekster for å se hva som gjøres der og kartlegge hvilke behov og muligheter som finnes for å inkludere unge i innsatsen for etikk i næringslivet og mot tvangsarbeid internasjonalt. Som en del av nevnte prosjekt har vi utarbeidet dette kartleggingsheftet med oversikt over ulike aktører som arbeider med denne tematikken. I utformingen av dette kartleggingsheftet har vi snakket med organisasjoner om hvordan de arbeider og hva de gjør for å fremme etisk forbruk/forebygge tvangsarbeid, hva de mener skal til for å løse problemet og hva som motiverer dem til å arbeide med dette.

Vi har valgt å avgrense denne kartleggingen til å omfavne organisasjoner, inkludert ungdomsorganisasjoner, som vi mener er sentrale i arbeidet med å fremme etisk forbruk og å forebygge tvangsarbeid.



Det er derfor viktig for oss å presisere at andre relevante instanser fra næringsliv, fagforbund og institusjoner ikke er inkludert her til tross for den viktige innsatsen de gjør på feltet.

NHO, LO og Arbeidstilsynet/

Skattetaten er synlige aktører på feltet som bidrar inn mot tvangsarbeid, avdekking og oppfølging av denne typen kriminalitet.

Men for denne kartleggingen er det sivilsamfunnsaktører som engasjerer seg for tematikken som står i sentrum, fordi disse kan ha potensiale til å mobilisere og engasjere unge (gjennom ideer, råd og tips), selv om dette ikke nødvendigvis er tilnærmingen deres for å løse problemet. I denne kartleggingen har vi gjort et utvalg av 15 sivilsamfunnsaktører. Gjennom samtaler med 12 av disse aktørene har vi gått i dybden av hvordan de arbeider spesifikt for å fremme etikk i næringslivet, og med forebygging av tvangsarbeid.

Etterhvert som det har kommet flere aktører på banen, har dette også hatt sin effekt på lovutviklingen og de ulike lovprosessene vi nå står i. Vi har fanget opp at det er utfordrende å forstå hvordan alt henger sammen, og hvilken rolle unge forbrukere spiller i dette.

Kartleggingsheftet har derfor som formål å klargjøre, gi oversikt og være et utgangspunkt for at man kan bygge videre på hvordan man kan engasjere unge i det spørsmålet.

Med den kunnskapen og oversikten som vi ønsker at dette heftet kan gi, skapes et utgangspunkt for å ta engasjementet videre. Som morgendagens beslutningstakere, velgere og næringslivsledere er unge en sentral målgruppe for denne kartleggingen, og et av formålene er derfor å styrke kunnskap som fundamentet for økt engasjement blant unge. I tillegg til å skape en oversikt over hvor landskapet ligger i dag og hvilke tilnærminger de ulike aktørene har, håper vi også at dette heftet kan gi unge forbrukere et verktøy til hvordan de kan være med i kampen om å nå bærekraftsmålene ved å forebygge tvangsarbeid, og bli bevisste forbrukere.





# Hvor står vi i dag?

## Om de ulike lovforslagene

Menneskerettigheter blir ofte nevnt når vi snakker om menneskehandel, moderne slaveri og tvangsarbeid. En utfordring med dette er at de internasjonale menneskerettighetskonvensjonene kun er bindende for stater, ikke bedrifter eller organisasjoner. Dette gjør at det er staten Norge som har ansvaret for at vi ikke utsettes for menneskehandel eller tvangsarbeid. Vi kan som enkeltpersoner eller interesseorganisasjoner vise til Grunnloven § 93 for å hevde denne retten overfor staten.

Når det snakkes om "næringslivets menneskerettighetsansvar", menes det at bedrifter skal respektere de samme rettighetene som stater og at de skal stilles direkte til ansvar for å etterleve menneskerettighetene. Mange land, blant annet Frankrike, Storbritannia og Nederland har vedtatt lover som ansvarliggjør bedrifter og motvirke utnyttelse i arbeidslivet ved å forplikte dem til åpenhet. Både FN og OECD har regelverk for ansvarlig næringsliv, men fordi dette kun er veiledende prinsipper, blir ikke bedrifter sanksjonert for å bryte dem.

I Norge har flere organisasjoner jobbet for å fremme lover om menneskerettigheter for næringslivet, særlig med fokus på å motvirke utnyttelse i arbeidslivet, men også andre krenkelser av menneskerettigheter i leverandørkjeden til varer som blir solgt i Norge. Representanter på Stortinget fremmet allerede i 2016 behovet for en etikkinformasjonslov, og i 2018 ble det også fremmet representantforslag om en lov mot moderne slaveri.

I 2018 oppnevnte regjeringen et utvalg som skulle utrede en lov om etikkinformasjon. I November 2019 leverte etikkinformasjonsutvalget sin utredning til Barne- og familiedepartementet, og lovforslaget er nå under behandling. Dette innebærer at det er gjennomført en høring, der privatpersoner, organisasjoner, bedrifter, kommuner, utdanningsinstitusjoner og departementer kom med innspill til forslaget.

### Hva nå?

**Etter å ha vært på høring, skal lovforslaget skrives ferdig, og blir dermed en proposisjon. Dersom hele regjeringen er enige i proposisjonen, blir den sendt videre til behandling i Stortinget.**







Flere organisasjoner har også fremmet en egen lov mot moderne slaveri. I 2018 ble det fremmet et representasjonsforslag i Stortinget om utredning av en lov mot moderne slaveri. I Januar 2019 ble det vedtatt som en del av Granavoldplattformen at en anti-slaverilov skal utredes. Loven som er under utredning, skulle være etter modell av den nye britiske Modern Slavery Act fra 2015. Loven definerer straff for 17 former for moderne slaveri, blant annet tvangsarbeid, menneskehandel, seksuell utnyttelse, organtyveri og barnearbeid. Så langt viser det seg derimot at den britiske loven har hatt liten virkning, noe et norsk lovforslag bør ta hensyn til.

Lovforslaget til en etikkinformasjonslov inkluderer også menneskehandel. Den tar utgangspunkt i de samme instrumentene som FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter og OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper. Altså de internasjonalt anerkjente menneskerettighetene som med utgangspunkt i Verdenserklæringen om menneskerettighetene (1948) er uttrykt i henholdsvis FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (1966) og ILOs kjernekonvensjoner om grunnleggende rettigheter og prinsipper i arbeidslivet. Dersom den blir vedtatt, vil den være en del av Norges målsetting for FNs bærekraftsmål nummer 8 (anstendig arbeid og økonomisk vekst) og nummer 12 (sikre bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre).

**Lovforslaget fra etikkinformasjonsutvalget har to viktige formål:**

- 1) At alle skal ha rett til informasjon om hvordan selskaper påvirker menneskerettighetene og**
- 2) at selskapene tar ansvar for menneskerettighetene til de menneskene som jobber for dem, både i Norge og i utlandet.**

Åpenhet og informasjon er sentrale elementer i forslaget, og er med på å anerkjenne at en stor del av lovens gjennomslagskraft er at kunnskap forplikter, og er tillitsskapende. Dersom lovforslaget blir vedtatt, får selskapene et ansvar om å være bedre informert, åpne om hvor varene deres er produsert, og hvilke arbeidsforhold de personene som har produsert varene har. Informasjon om varer og under hvilke arbeidsforhold de er produsert under blir lettere tilgjengelig for forbrukere, og det blir lettere for staten og organisasjoner å følge med på om selskapene følger reglene eller ikke.





## **Oversikt over aktørene**

Vi har gjort et utvalg av 15 norske og relevante sivilsamfunnsaktører. Gjennom samtaler med 12 av aktørene har vi gått i dybden på hvordan de arbeider spesifikt med å fremme etikk i næringslivet og forebygging av tvangsarbeid





**Spire arbeider for en ny økonomisk modell som sikrer menneskers velferd innenfor jordas tåleevne. De mener at politikerne må stille strenge krav gjennom lovverket til næringslivet, åpne leverandørkjeder og de faktiske konsekvensene produksjonen av produktet har for mennesker og miljø.**

Spire er en miljø- og utviklingsorganisasjon med visjon om at en bærekraftig og rettferdig verden er mulig. Spire jobber med politisk påvirkning og informasjonsarbeid knyttet til handel, mat, byutvikling og miljø i et internasjonalt perspektiv. Majoriteten av aktiviteten deres dreier seg om å skape større oppmerksomhet og økt kunnskap blant folk i Norge om hvordan vi kan skape en bærekraftig verden.

Spire mener først og fremst at vi må bort fra dagens forbrukersamfunn. De mener at vi er nødt til å leve mer, samtidig som vi eier mindre. De understreker at dette ikke er et problem eller ansvar som utelukkende legges på individer. Spire påpeker at målet må endres fra evigvarende økonomisk vekst til et mål om å sikre alle menneskers velferd innenfor jordas tåleevne. Dette er begrunnet i at dagens politiske diskurs knyttet til evigvarende økonomisk vekst fører til enorme klimagassutslipp og overbruk av naturressurser.



Dette er begrunnet i at dagens politiske diskurs knyttet til evigvarende økonomisk vekst fører til enorme klimagassutslipp og overbruk av naturressurser.

I dag framstilles mange produkt som 'mer' eller 'mindre' bærekraftige. Å være forbruker i et marked hvor "buzzord" som bærekraftig, miljøvennlig og etisk kastes etter seg, er det vanskelig og tidkrevende å faktisk ta de reelle etiske valgene. Spire mener derfor at det må opprettes en standard for hva som kan kalles bærekraftig. Videre må politikerne stille strenge krav gjennom lovverket til næringslivet, åpne leverandørkjeder og de faktiske konsekvensene produksjonen av produktet har for mennesker og miljø.

Spire fremhever viktigheten av at alle tar etiske og bærekraftige valg i hverdagen, men at den største påvirkningskraften ligger i å stille krav til hvilke valg kommunen tar som innkjøper, hvilke spilleregler som skal gjelde for miljøet og hva en viser politikerne sine at er viktig for en helhetlig politikk. Ved å være med i en organisasjon som arbeider for det samme, kan unge også bidra til å legge ytterligere press på at ansvaret legges der det hører hjemme, og at de etiske og bærekraftige valgene blir tatt.







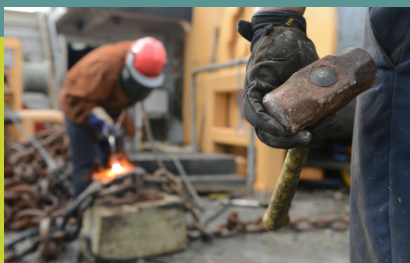
Re:act har et utvalg for bærekraftig forbruk og har hatt flere kampanjer med fokus på forbrukernes rett til å vite hvor produkt kommer fra, rettet mot å få en etikkinformasjonslov i Norge.

Re:act er en ungdomsorganisasjon som arbeider mot en rettferdig og bærekraftig verden fri for fattigdom. Arbeidet deres foregår primært gjennom lokallagene som er en plattform hvor unge sammen kan engasjere seg for en mer rettferdig verden. Re:act arbeider også med kampanjer rundt bærekraft og etisk forbruk, og sprer tips rundt bærekraftig livsstil på sosiale medier. De har blant annet kjørt kampanjen #jegvilvite med fokus på forbrukerens rett til å vite hvor produktene, og spesielt klærne, våre kommer fra, rettet mot å få en etikkinformasjonslov i Norge.

Lokallagene har forskjellige aktiviteter rundt etisk forbruk og bærekraft, som for eksempel klesbyttedager, plogging, dyrking av grønnsaker og felles måltider. I tillegg til lokallagene innsats for å fremme etisk forbruk og bærekraft, har Re:act et utvalg for bærekraftig forbruk som holder seg oppdatert på temaer rundt etisk forbruk og fremmer kilder til opplysning rundt etisk forbruk til medlemmer og følgere på sosiale medier, gjennom å fremme podkaster, artikler, bøker og produkter som fokuserer på tematikken.

Re:act's tips til unge for å engasjere seg i tematikken er å søke kunnskap, være kritiske til kilder, stille spørsmål rundt produksjonen av varer og opphavlandet. De anbefaler unge å søke seg til et fellesskap rundt tematikken man er interessert i, og fremhever ungdomsorganisasjoner som en flott mulighet. De oppfordrer også unge forbrukere å se på hele produktets livssyklus, og mulighetene for å gjenbruke produktet/materialene etter at man er ferdig med det. Når man engasjerer seg i denne tematikken er det nyttig å ha fokus på en endring av gangen, det er viktig å vite at man ikke kan gjøre alle endringer på en gang, men at små handlinger lokalt kan være et bra utgangspunkt for større endringer i lengden.

**Kunnskap og informasjon står sentralt for Re:act når det kommer til hva som kan løse problemet. Det understreker at det er veldig vanskelig å vite eller få informasjon om hele livssyklusen til et produkt, så det å få kunnskap om dette, samt å få produsenter til å være mer åpne om det vil gjøre det mye lettere for forbrukere å ta mer etiske valg.**





Som politisk aktør mener Changemaker at staten står ansvarlig for å regulere markedet for å minimere forbrukernes ansvar for etisk forbruk. De mener at løsningen i første omgang er å vedta en menneskerettighetslov for næringslivet, og deretter ta flere steg for å ansvarliggjøre norsk næringsliv for hvordan varene deres produseres.

Changemaker er en ungdomsorganisasjon som arbeider kreativt og politisk for å fjerne årsakene til urettferdighet og fattigdom i verden. Changemaker omtaler seg først og fremst som en politisk aktør, og understreker at de mener at det er staten som har ansvaret for å regulere markedet på en måte som minimerer ansvaret forbrukerne må ta for å konsumere på en etisk måte. De mener derfor at løsningen i første omgang er å vedta en menneskerettighetslov for næringslivet, og deretter å ta flere steg for å ansvarliggjøre norsk næringsliv for hvordan varene deres produseres. Changemaker mener imidlertid også at forbrukere må ha mer tilgang på informasjon, og støtter dermed merkeordninger.

Selv om hovedfokuset deres er på regulering som tvinger bedrifter selv til å agere annerledes, gjør de også noe arbeid for å oppfordre forbrukere til å velge mer etiske alternativer. De oppfordrer lokalgruppene sine til å ha arrangementer som klesbyttekvelder og syverksted, og sprer kunnskap om etiske eller miljøvennlige alternativer gjennom kampanjer som omhandler ansvarlig næringsliv. Changemaker kjører ulike kampanjer knyttet til etisk forbruk, en bieffekt av dette er økt bevisstgjøring og kunnskapsøkning som kan lede til at for eksempel unge forbrukere tar flere etiske valg i butikkhyllene. Et eksempel på en slik kampanje er #hvisingensjekka, som rettet søkelys mot behovet for en menneskerettighetslov for ansvarlig næringsliv.



lightup<sup>NO</sup>

# attac%

Attac Norge kritiserer dagens økonomiske system som baserer seg på utnyttelse av arbeidskraft og menneskerettigheter, og jobber på systemnivå for å endre de store strukturene som bygger under ulikhet og ikke-bærekraftig forbruk i verden.

Attac Norge er en solidaritetsbevegelse og en partipolitisk uavhengig organisasjon som arbeider for en demokratisk forankret økonomi. Attac arbeider både med politisk påvirkning, nettverksbygging, informasjonsarbeid og kunnskapsløft fra skole til politisk engasjerte veteraner. Ved å jobbe på systemnivå, ønsker Attac å endre de store strukturene som fører til ulikhet og ikke-bærekraftig forbruk i verden. De kritiserer det økonomiske systemet som tufter seg på å utnytte arbeidskraft og menneskerettigheter for å øke et forbruk hvor det er fåtall av mennesker og land som tjener på det. Attac fokuserer derfor arbeidet sitt mot en mer demokratisk internasjonal handel, finans- og skatterettferdighet, og en digital handel som er demokratisk.

I følge Attac, vil et individorientert fokus i arbeidet med denne tematikken virke mot sin hensikt ettersom de mener at det er det overordnede systemet som fanger individer i uetisk forbruk. Derfor anser Attac reformer, reguleringer og politisk handlekraft som er rettet mot de store linjene i systemet som nødvendig.

Når det kommer til hva unge forbrukere kan gjøre for å engasjere seg i tematikken, presiserer Attac at alle har ulike roller i et samfunn og at man skal være forsiktige med å tildele unge en hovedrolle som forbrukere. Organisasjonen understreker at den rollen forbrukere har er mye mindre enn hva den tildeles i dagens økonomiske system. Som organisasjoner burde det dermed utøves forsiktighet med ordleggingen rundt forbruk.






Forum for utvikling og miljø (ForUM) er en av de seks pådriverne for etableringen av KAN. De arbeider på systemnivå for å endre politikken som regulerer ansvaret selskapene har for å drive etisk, ved å fremme reguleringer, planer og lovverk som gjør at hensynet til både klima, natur og menneskerettigheter ivaretas.

ForUM er et nettverk som består av rundt 50 norske organisasjoner som arbeider for en demokratisk og fredelig verden, basert på rettferdig fordeling, solidaritet, menneskerettigheter og økologisk bæreevne. Dette gjør de ved å jobbe for en verden der alle arbeidere i alle land får en anstendig lønn for arbeidet de gjør, og der verdens selskaper tar hensyn til klima og natur i sin virksomhet. ForUM arbeider på systemnivå med å endre politikken som regulerer ansvaret selskaper har for å drive etisk, men jobber også med "etisk" i en bredere forståelse. Organisasjonen anser også miljøhensyn som tett knyttet til menneskerettigheter, og arbeider dermed også med etikk tilknyttet klima og natur.

I sitt arbeid med å fremme etisk forbruk arbeider ForUM med å fremme reguleringer, planer og lovverk som gjør at hensynet til både klima, natur og menneskerettigheter ivaretas når næringslivs investeringer gjøres både i Norge og i utlandet.

ForUM-fellesskapet arbeider også for å få på plass en menneskerettighetslov for næringslivet, og samarbeider med andre internasjonale nettverk for å få en så progressiv lovgivning som mulig. Målet deres er å pålegge selskaper ansvaret for å drive etisk, ettersom de mener at dette ansvaret ikke burde ligge hos forbrukerne.



**For å ansvarliggjøre selskapene og plassere ansvaret der det hører hjemme, fremhever ForUM viktigheten av at også unge bruker stemmen sin og engasjerer seg politisk ved å for eksempel melde seg inn i ungdomsorganisasjoner som arbeider med politisk påvirkning.**





**Koalisjonen for Ansvarlig Næringsliv (KAN) er et nettverk av ulike aktører som ønsker en menneskerettighetslov for næringslivet som forplikter norske bedrifter til å følge FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter.**

Koalisjonen for Ansvarlig Næringsliv (KAN) er et nettverk bestående av mange ulike aktører fra næringsliv, fagbevegelse, sivilsamfunn og andre bevegelser som ønsker en menneskerettighetslov for næringslivet. KAN vektlegger at det i dag finnes mange ansvarlige selskaper som gjør det de kan for å ivareta mennesker og miljø, både i egne bedrifter og hos underleverandører, men at det dessverre kan forekomme menneskerettighetsbrudd knyttet til næringsvirksomhet. Aktørene bak koalisjonen ønsker en menneskerettighetslov for næringslivet som forplikter norske bedrifter til å følge FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (UNGP). En slik lov kan bidra til at konkurransevilkårene blir like for alle.

KAN er opptatt av at bedrifter skal ta gode risikovurderinger, og mener at ved å innføre en slik lov vil bedrifter måtte finne ut hvor i prosessen det er risiko for at menneskerettighetene blir brutt og dermed forebygge at de skjer. KAN understreker at felles regler for norske selskaper, i form av en menneskerettighetslov for næringslivet, vil gi like spilleregler, og bidra til at alle konkurrerer på samme vilkår – uten at det skal gå på bekostning av mennesker og miljø.

Koalisjonen har ingen spesifikke tilnærminger for unge forbrukere, men mener at Etikkinformasjonsutvalgets rapport fra november 2019 har lagt et godt grunnlag for en menneskerettighetslov for næringslivet. KAN anbefaler at regjeringen bygger videre på dette forslaget for å utvikle en menneskerettighetslov for næringslivet.





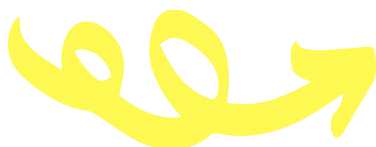
Som en av pådriverne bak Koalisjonen for Ansvarlig Næringsliv (KAN) mener Amnesty International Norge at bindende retningslinjer for bedrifter er et viktig steg i riktig retning, og presiserer at det ikke skal være frivillig å respektere menneskerettighetene.

Amnesty er en menneskerettighetsorganisasjon som jobber mot en verden der alle får oppfylt menneskerettighetene sine. Amnesty er heller ikke spesielt forbruker-fokusert, men har derimot arbeidet med menneskerettigheter og næringsliv i flere tiår. I tillegg til å påvirke myndigheter og selskaper gjennom kampanjer og lobbyvirksomhet, arbeider de også med å etterforske og avsløre menneskerettighetsbrudd. Dette er noe av det viktigste arbeidet de gjør, ettersom de gjennom flere år kommet med store avsløringer av menneskerettighetsbrudd i form av blant annet tvangsarbeid og barnarbeid.

Som en av pådriverne bak KAN mener Amnesty at bindende retningslinjer for bedrifter er et viktig steg i riktig retning, og legger til at det ikke skal være frivillig å respektere menneskerettighetene. Amnesty jobber på et strukturelt nivå ved å legge press på myndigheter og bedrifter. For å få mest mulig slagkraft foregår dette arbeidet i mange ulike land for å få på plass lover og regler internasjonalt. Dette vil være essensielt for en slik lov, når bedrifter i større grad opererer internasjonalt. Amnesty ser viktigheten av at flere land innfører slike lover nå. Selskapene i ett land konkurrerer gjerne med selskaper i andre land, dermed vil like regler motivere til å respektere menneskerettighetene.



**Amnesty oppfordrer unge forbrukere til å stå sammen ved å melde seg inn i organisasjoner, studentgrupper eller lokalgrupper som arbeider med en temattikk man brenner for slik at det blir lettere å oppnå effekt. En annen måte å engasjere seg på og få sin stemme hørt er selvfølgelig å signere opprop, for eksempel oppropet for å få en menneskerettighetslov for ansvarlig næringsliv!**





# Framtiden i våre hender

Framtiden i våre hender (FIVH) har i flere år vært en viktig aktør i arbeidet med bevisstgjøring, etterforskning og ansvarliggjøring knyttet til etisk forbruk. Selv om de anser en forpliktende lovregulering som helt avgjørende, understreker de muligheten til å påvirke ved å være aktive forbrukere på flere nivåer. De er også en av pådriverne bak KAN.

Framtiden i våre hender (FIVH) er en av Norges største miljø- og solidaritetsorganisasjoner. De har et overordnet mål om global rettferdighet, økologisk balanse og en løsning på verdens fattigdomsproblemer. FIVH arbeider for etisk forsvarlig og miljøvennlig forbruk, og har i flere år arbeidet bredt både med bevisstgjøring, etterforskning og ansvarliggjøring på dette feltet.

En av tilnærmingene deres innebærer å legge press på bedrifter ved å komme med offentlig avsløringer når bedrifter ikke overholder etiske retningslinjer, og dermed oppfordre forbrukere til å ta etiske valg. I tillegg til dette har FIVH vært involvert i og viktige pådrivere for arbeidet med de forskjellige lovforslagene som nå er på banen for å få til et mer etisk næringsliv gjennom å pålegge bedriftene åpenhet og en ansvarliggjøring. De er dermed også en av pådriverne bak KAN. FIVH mener at en sterk nok lov, som flytter bedriftene i riktig retning, er et stort steg i riktig retning - og samtidig den mest effektive måten å få til en endring.



**Framtiden i våre hender ser at det er flere ting som må på plass før det går mot en løsning av problemet. De påpeker at den erfaringen de har opparbeidet viser at frivillighet ikke er nok, og at selskaper som har selvpålagte etiske retningslinjer ikke følger disse. De anser derfor en lovregulering som forplikter som helt avgjørende. I tillegg er det viktig at alle påtar seg et ansvar ved å være etiske forbrukere som etterspør forsvarlig produserte varer, for å ivareta miljø og menneskerettigheter.**





**Framtiden i våre hender sitt tips til unge som ønsker å engasjere seg i tematikken er å søke så mye kunnskap som mulig om opprinnelsen til de produktene man ønsker å kjøpe. Dette kan gjøres ved å kontakte selskaper og vise at man bryr seg ved å stille spørsmål ved produksjonen og leverandørkjeden. Et eksempel på et slikt spørsmål kan være "er dere helt sikre på at arbeiderne som har produsert denne har en levelønn?"**

Videre oppfordrer FIVH til å engasjere seg på sosiale medier ved å dele gode og dårlige eksempler fra næringslivet. Desto mer søkelyset er på bedriften, desto mer vil de flytte seg i riktig retning. Det er derfor viktig at dersom den unge våger å ta i bruk den foreslåtte etikkinformasjonsloven og kreve retten på svar, dersom den skulle komme på plass. Ved å engasjere seg på disse enkle måtene kan man dermed bidra til viktig påvirkning som fører til færre miljøødeleggelser og menneskerettighetsbrudd.

I tillegg til dette understreker Framtiden i våre hender at det alltid er effektivt å bli medlem i en organisasjon som legger til rette for bedre arbeidsvilkår. Man kan enten bli medlem og la andre gjøre jobben, eller være så engasjert som man har mulighet til selv. Det er viktig å huske på at vi som forbrukere ikke bare stemmer med lommeboka, men at vi også har mulighet til å påvirke ved å være aktive forbrukere på flere nivåer. FIVH legger til at Ingen lover kommer på plass hvis det ikke er nødvendig. En god lov avspeiler behovet for et langt større ansvar fra næringslivets side.



lightup<sup>NO</sup>



Raftostiftelsen arbeider med å koble menneskerettighetsforsvarere og næringsliv slik at næringslivet best mulig kan forstå den konteksten de jobber i, og bidra til å respektere menneskerettigheter. Deres tilnærming innebærer politisk påvirkning, samt påvirkning av næringslivsaktører, bedrifter og aktører rundt for å få på plass lover som styrker næringslivets ansvar.

Raftostiftelsen er en menneskerettighetsorganisasjon som arbeider med menneskerettighetenes forsvar. De arbeider med må koble menneskerettighetsforsvarere og næringsliv slik at næringslivet kan forstå den konteksten de går inn i på en best mulig måte. Deres tilnærming innebærer å påvirke politikere, næringslivsaktører, bedrifter selv eller aktører rundt (inkludert studenter), og få på plass lover som styrker næringslivets ansvar.

**Dette betyr at Raftostiftelsen arbeider med næringslivets evne og vilje til å gjøre aktsomhetsvurderinger, særlig i land der myndighetene kanskje ikke ivaretar ansvaret sitt like mye. I UNGP har næringslivet et ansvar, dette ansvaret er større der myndighetene ikke evner eller vi gjøre det. Raftostiftelsen presiserer at dette ansvaret ikke ligger hos forbrukerne, men hos myndighetene og bedriftene selv. Likevel har forbrukerne en mulighet til å påvirke, men ettersom forbrukermakten varierer i de ulike næringene er det behov for lover som forplikter alle i næringslivet. Rafto-stiftelsen er derfor forkjempere for en menneskerettighetslov, og er en av de seks initiativtakerne bak KAN.**

Raftostiftelsen påpeker at næringslivet har en stor mulighet til å gjøre en positiv forskjell, men også en stor risiko for å bidra til skade i arbeidet med menneskerettigheter.

Ikke alle bedrifter har oversikt over egne verdikjeder og forståelse for hvordan de bidrar til menneskerettighetsbrudd. De mener derfor at det i arbeidet med menneskerettigheter, og de som står opp for dem er helt essensielt å jobbe med næringslivet. Raftostiftelsen understreker at ikke alt vil løses ved at et selskap gjør aktsomhetsvurderinger, men at en slik vurdering er et virkemiddel som handler om å gjøre tiltak for å risikere risikoen og fokusere på å bøte på de skadene som er gjort.

Raftostiftelsen ser verdien av at unge organiserer seg og står sammen med andre ved å for eksempel bli med i en organisasjon, og engasjere seg i samfunnsprosjekt. De legger til at dette er et felt som engasjerer, og fremhever det potensialet menneskehandel/moderne slaveri har for å mobilisere på tvers av ulike partier, trosretninger og fagbevegelser. Det er viktig å huske på at slaveri ikke bare er noe som rammer flyktninger langt borte, men at det kan også være en arbeidstaker i nabolaget. Dette er en tematikk som ligger nærmere oss i Norge enn det mange kanskje har inntrykk av, og det er kanskje en ekstra motivasjon til å faktisk engasjere seg ved å øke egen kunnskap og/eller organisere seg.



lightup<sup>NO</sup>



Frelsesarmeen har forpliktet seg til å arbeide forebyggende med utnyttelse i arbeidslivet gjennom kunnskapssøking og bevisstgjøring. De mener at lover og regler er et godt insentiv i riktig retning, men for å få bukt med problemet er det viktig å opprettholde oppmerksomheten rundt tematikken i form av informasjonsarbeid og bevisstgjøring.

Frelsesarmeen er en global, kristen bevegelse som arbeider tett med sårbare grupper deriblant ofre for menneskehandel/moderne slaveri. Frelsesarmeen er en kirke som har kontakt med mange mennesker som ikke er i en helt vanlig livssituasjon og prøver dermed å flette inn alle perspektivene i sitt arbeid. De er bevisste det ansvaret de har for å være etisk i sin fremgangsmåte i arbeidet med disse temaene, og forsøker å være gjennomsiktede på alle plan, også økonomisk. Frelsesarmeen har forpliktet seg til å arbeide forebyggende gjennom bevisstgjøring og ved å være kunnskapssøkende.

**De arbeider med å fremme etikk i næringslivet ved å delta i samfunnsdebatten både med egne og andres kampanjer, og prøver å være bevisste i drift av egen virksomhet. Frelsesarmeen er derfor bevisst sin rolle som arbeids- og oppdragsgiver, og har et bevisst forhold til de tjenestene og varene de bestiller til for eksempel arrangementer i regi av menigheten.**

Som bevegelse har Frelsesarmeen spesialisert seg i blant annet tvangsarbeid, arbeidslivskriminalitet og sosial dumping. Frelsesarmeen møter mennesker på over hundre plasser i Norge gjennom ulike arenaer som for eksempel oppsøkende virksomhet, institusjoner og ved å dele ut mat og klær til de som trenger det. Ved å arbeide på denne uformelle måten tiltrekker de seg mange mennesker og har på denne måten direkte kontakt med potensielle ofre for tvangsarbeid og svart arbeid. Et av de mer konkrete tiltakene de har iverksatt er Safe House Filemon. Dette er et botilbud for menn som er utsatt for tvangsarbeid som gir en trygg bolig, med tilgang til veiledning, bistand, arbeidstrening og sosiale aktiviteter. Ved å arbeide så tett med tvangsarbeid og svart arbeid har Frelsesarmeen fått en unik innsikt i former for utnyttelse, og de har avdekket at det ikke er noen klare offerrolle ettersom det ofte er ulik miks i identitet. Det har også vist seg at menneskene som blir utnyttet ofte har vært involvert i begge sider (å utnytte og å bli utnyttet).





Frelsesarmeen understreker viktigheten i juridisk forståelse og lovverk, og er positivt overrasket av åpenhetsloven som nå utarbeides. De legger til at deres rolle som organisasjon er å støtte opp om gode tiltak, som disse lovene, og vise at sivilsamfunnet har en stemme. Både på vegne av de som er utsatt for utnyttelse, men også få ofrene til å snakke selv. Det er viktig å engasjere mennesker i sin egen situasjon, spesielt innenfor dette feltet da mange innenfor tvangsarbeid aspektet ofte har store ressurser, og driv til å komme seg ut av situasjonen. Frelsesarmeen mener at lover og regler er et godt insentiv i riktig retning, men for å få bukt med problemet er det viktig å opprettholde oppmerksomheten rundt tematikken ved å fortsette med det arbeidet de gjør i form av informasjonsarbeid og bevisstgjøring. De fremhever viktigheten av å benytte det handlingsrommet som nå eksisterer. Frelsesarmeen har valgt å gjøre dette ved å legge vekt på dialog, både med næringslivet og med ofrene. Det å bygge ned barrierer mellom næringsliv og fagforening er noe Frelsesarmeen anser som kjempeviktig, og de oppfordrer alle i sivilsamfunnet til å bruke dialog som rom men også som posisjon.

Frelsesarmeen har en klar oppfordring om at barn og unge må tas på alvor.

**Det sitter mye kunnskap i den kommende generasjonen og det er derfor viktig at de får rom til å engasjere seg. Unge i dag har en evne til å skjønne sin rolle i samfunnet, de utviser en grunnleggende kunnskap om hvordan samfunnet fungerer. Dette er noe som er viktig i kampen mot tvangsarbeid, og det er derfor viktig at unge får en plattform der de blir invitert med i dialogen slik at de får en stemme i samfunnsdebatten. Bevisstgjøring spiller også en viktig rolle i bekjempelsen mot menneskehandel/moderne slaveri, desto mer kunnskap det finnes om tematikken desto lettere er det å forhindre at denne utnyttelsen skjer. Det er derfor viktig å fortsette med informasjonsarbeid og kunnskapsøkning i samfunnet!**



Moderne slaveri er et satsningsområde for Caritas Norge (CN) – både i innlandsarbeidet og i det internasjonale arbeidet. Organisasjonen arbeider med å hjelpe de som er mest sårbare for utnyttelse eller menneskehandel inn i levedyktige, alternative aktiviteter gjennom kunnskap, bistand og opplæring. CN fremhever behovet for bevissthet fra forbrukerperspektivet i Norge og internasjonalt, men også mer kunnskap og informasjon særlig til utenlandske arbeidstakere i utsatte sektorer i Norge.

Caritas Norge arbeider for en verden uten sult og ekstrem fattigdom, hvor mennesker kan leve i verdighet. Caritas startet som en bistandsorganisasjon internasjonalt, tilknyttet den katolske kirken. Da arbeidsinnvandringen fra EØS-landene tok til, oppsøkte mange arbeidere katolske menigheter i Norge. De hadde behov for informasjon og hjelp, og etterspurte hvor Caritas var i Norge. Det var begynnelsen på å drive informasjon- og veiledningsarbeid rettet mot arbeidsinnvandrere.

Caritas driver forebyggende arbeid mot utnyttelse i arbeidslivet, tvangsarbeid og etikk i næringslivet både nasjonalt og internasjonalt, og er medlem av Etisk handel Norge og KAN. En sterkere tilknytning mellom innsatsene nasjonalt og internasjonalt er nå under arbeid.

Innenlandsavdelingen til CN jobber med temaer knyttet til migrasjon, og driver ulike integrasjonsprosjekter. CN mottar blant annet midler fra Justisdepartementets tilskuddsordning på menneskehandelsfeltet til å drive informasjonsarbeid, forebygge og avdekke utnyttelse og menneskehandel i arbeidslivet, og til å drive med oppfølging av de som blir utnyttet i såkalte gråsonesaker. En viktig bærebjelke i det nasjonale arbeidet har siden 2011 vært CNs informasjons- og ressursentre for innvandrere som har en slags "hjelp til selvhjelp" funksjon. Gjennom disse sentrene møter også CN mange som blir utnyttet i arbeidslivet. De gir informasjon, juridisk veiledning og saksoppfølging. Når det avdekkes mulige menneskehandelssaker henvises disse til hjelpeinstanser for ofre for menneskehandel. CN arbeider også inn mot forbrukervaner med søkelys på hva det er viktig å forholde seg til når man benytter seg av tjenester i Norge. De erfarer at mange utenlandske arbeidstakere blir utnyttet i bransjer som bygg og anlegg, renhold, bilpleie og flere andre service-næringer. Gjennom økt bevissthet kan forbrukere bidra til å ta valg som gjør det vanskeligere å utnytte personer i norsk arbeidsliv.

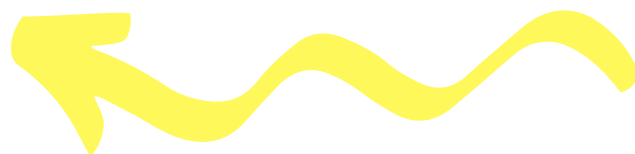


I det internasjonale arbeidet hjelper Caritas ungdommer som er ofre for moderne slaveri ut av tvangsarbeid og de verste former for barnearbeid i gruvedrift i østlige deler av Den Demokratiske Republikken Kongo i samarbeid med Caritas Kongo. Med støtte fra norsk skoleungdom via Operasjon Dagsverk tilbys sårbare ungdommer utdanning og yrkesopplæring og lærer om menneskerettigheter, mens deres foreldre inviteres inn i sparegrupper for å kompensere for tapt inntekt ved å ta barna ut av gruvedriften. Initiativet omfatter også aktivt talsmannsarbeid opp mot nasjonale og lokale myndigheter og aktører som er involvert i gruvedrift.

For å få bukt med omfanget av dette problemet må CN fortsette å hjelpe de som er mest sårbare for utnyttelse eller menneskehandel inn i levedyktige, alternative aktiviteter gjennom kunnskap, bistand og opplæring. CN fremhever behovet for bevissthet fra forbrukerperspektivet i Norge og internasjonalt, men også mer kunnskap og informasjon særlig til utenlandske arbeidstakere i utsatte sektorer i Norge.

Dette er også et politisk spørsmål, for det må bli bevilget nok penger til arbeidstilsynet, og til å kunne ha muligheten til å sanksjonere på en god måte. Politiet må også ha muligheten til å etterforske de alvorlige sakene. Det kreves altså sammensatte løsninger. Utover dette, må man forstå hva som konkret kan gjøres i alle ledd. Ofrene må få hjelp, og aktørene som er involvert på nærings siden må ha standarder som forbyr utnyttelse. I tillegg må denne standardiseringen følges opp med ansvarliggjøring. Det er nødvendig å øke fokus på risikovurderinger og iverksette strategier for hvordan man kan ta tak i problemene. CN har bevisstheten om at rettigheter brytes, nå må vi også få konkrete tiltak for å forhindre at det skjer. I Norge er forslaget om en menneskerettighetslov for næringslivet fremmet av Etikkinformasjonsutvalget og KAN derfor gode eksempler på innsatser i riktig retning.

Det er veldig viktig å engasjere unge i denne tematikken. Mange unge som skal gjøre mye for første gang har ofte en uerfarenhet med tanke på at de tror at ting i Norge er godt regulert, og glemmer å tenke på disse tingene i relasjon til utflytting, utvask av leilighet osv. Dette handler altså om mer enn hvor importerte varer kommer fra eller hvordan de har blitt laget, men da også om de tjenestene og varene i Norge man kommer til å benytte seg av. Caritas nevner neglesalonger og bilvask som andre eksempler på tjenester mange unge benytter seg av. Det er lett å tenke at slike tjenester som foregår i det åpne er regulert. Samtidig har det blitt avdekket mange utnyttelsesforhold i tilsynelatende åpne og synlige virksomheter for eksempel i Oslo. Det er viktig å tenke over at en billig pris for en tjeneste ofte gjenspeiler dårlige arbeidsvilkår. Deres beste tips når det kommer til denne tematikken er rett og slett å sørge for større bevissthet rundt disse forholdene.




**Etisk handel Norge jobber med å fremme ansvarlige og bærekraftige leverandørkjeder, slik at internasjonal handel bidrar til å ivareta menneske- og arbeidstakerrettigheter, bærekraftig utvikling, og forsvarlig miljøhåndtering.**

Etisk handel Norge ble stiftet i 2000 og startet som et initiativ fra Kirkens Nødhjelp, og det som i dag kalles Virke, LO og Coop. Etisk handel Norge er en medlemsorganisasjon og et ressurscenter for bærekraftig handel som jobber med å fremme ansvarlig forretningspraksis i leverandørkjeder slik at handel bidrar til å ivareta menneske- og arbeidstakerrettigheter, samfunn og miljø. Dette gjør de ved å tilby sine medlemmer rådgivning, oppfølging, tilgang til kurs, ressurser og verktøy, og et nasjonalt og internasjonalt fagmiljø med mulighet for kompetanseheving og erfaringsutveksling.

Etisk handel Norge fremmer ansvarlig og bærekraftige leverandørkjeder. Dette betyr at de arbeider med næringsliv slik at det skal være forsvarlig produksjon gjennom hele prosessen av leverandører som er med på å framstille et produkt, fra råvare til ferdig produkt. Medlemmene av Etisk handel Norge er nødt til å ta tak i utfordringer i egen leverandørkjede, og rapportere åpent om status og fremdrift i arbeidet.

Etisk handel Norges arbeid bygger på handel som en forutsetning for utvikling, og det er derfor viktig for dem å sørge for at handelen skjer på en måte som sikrer gode arbeids- og miljøforhold. De arbeider med å fremme ansvarlige og bærekraftige leverandørkjeder, slik at internasjonal handel bidrar til å ivareta menneske- og arbeidstakerrettigheter, bærekraftig utvikling, og forsvarlig miljøhåndtering.



**Etisk handel Norge definerer etisk handel som: "å fremme forsvarlige arbeids- og miljøforhold i globale leverandørkjeder. Etisk handel er også virksomheters arbeid for å fremme menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter og miljøhensyn i sin egen leverandørkjeder. Samfunnsansvar i leverandørkjeden og ansvarlig handel er andre begreper som brukes for å beskrive slike forbedringsprosesser".**







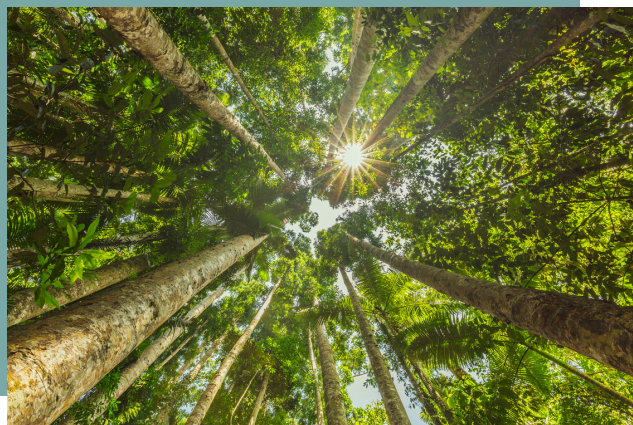
**Som av de seks initiativtakerne bak Koalisjonen for ansvarlig næringsliv er Regnskogfondet opptatt av at Norske bedrifter skal ta aktsomhetsvurderinger for å forhindre menneskerettighetsbrudd og alvorlige miljøskader i egen virksomhet. De oppfordrer forbrukere til å involvere seg ved å kreve at alle selskaper tar ansvar.**

Regnskogfondet arbeider for en verden der miljøet er beskyttet og menneskerettighetene er oppfylt, og er en av de fem initiativtakerne bak Koalisjonen for ansvarlig næringsliv (KAN). Deres kjernevirksomhet retter seg mot regnskogen fordi disse to globalt viktige temaene møtes der. For å oppnå dette jobber Regnskogfondet både i land med regnskog og i Norge. I 8 land samarbeider de med over 60 organisasjoner som jobber tett med lokalbefolkningen i regnskogen for å styre deres bruksrettigheter til skogen og til å leve et godt liv i regnskogen på sine egne premisser.



I Norge jobber Regnskogfondet for å øke engasjementet for regnskogen, for å forhindre at norsk politikk og norske næringsinteresser bidrar til å ødelegge den, og for å styrke politikk og praksis som bevarer den. En annen sentral del av arbeidet til Regnskogfondet er å verne miljø og mennesker ved å sørge for at investorer ikke legger penger i selskaper som ødelegger regnskogen. Regnskogfondet har ved flere anledninger løftet frem hvor sårbare blant annet miljøforkjempere er i kampen mot selskaper som ødelegger skog og andre naturessurser som lokalbefolkninger er avhengig av.

Ettersom disse selskapene leverer til vestlige markeder understreker Regnskogfondet at også norske bedrifter kan være medvirkende i verdikjeder som involverer, og bygger på, menneskerettighetsbrudd. Organisasjonen understreker dermed behovet for aktsomhetsvurderinger blant norske bedrifter for å forhindre menneskerettighetsbrudd og alvorlige miljøskader i egen virksomhet. Som initiativtaker til KAN er Regnskogfondet også en sentral forkjemper for en menneskerettighetslov som ansvarliggjør næringslivet, og forplikter slike risikovurderinger. Regnskogfondet har uttalt seg om at forbrukere må involvere seg, og kreve at alle selskaper tar ansvar.



lightup<sup>NO</sup>

Med FNs bærekraftsmål nummer 8 for anstendig arbeid og økonomisk vekst i fokus, har Fellesrådet for Afrika utformet en egen bedriftsdatabase som kartlegger norske bedrifter i Afrikanske land og hvorvidt disse følger OECDs retningslinjer for anstendig næringsliv. De er også en av de seks pådriverne for etableringen av Koalisjonen KAN.

Fellesrådet for Afrika er en solidaritets- og menneskerettighetsorganisasjon som arbeider for å utfordre de politiske og økonomiske strukturene og mekanismene som hindrer en rettferdig utvikling i Afrika. Organisasjonen arbeider med utgangspunkt i FNs menneskerettigheter og i prinsippet om at disse er udelelige. I tillegg til påvirkning av beslutningstakere i politikk og næringsliv, er informasjons- og kunnskapsspredning deres viktigste arbeidsmetode.

Fellesrådet for Afrika arbeider med FNs bærekraftsmål nummer 8 for anstendig arbeid og økonomisk vekst står i fokus. I tillegg til å være med på etableringen av Koalisjonen KAN, har de også utformet en egen bedriftsdatabase som kartlegger norske bedrifter i afrikanske land og hvorvidt disse følger OECDs retningslinjer for anstendig næringsliv. Fellesrådet for Afrika legger vekt på at klimamålene må nås parallelt med målene for ansvarlig næringsliv, og at vi må bidra til et grønt skifte ikke bare i Norge men også i afrikanske land.



Fellesrådets arbeid er basert på frivillig innsats, og deres grupper og utvalg er åpne for alle som ønsker å engasjere seg, akkurat nå inkluderer dette blant annet et utvalg for anstendig arbeid, et utvalg for kapitalflukt, et kjønns- og likestillingsutvalg og et klimautvalg.



# "Fem kjappe" med



**HEGE SKARRUD**

Leder i Attac



**INGRID W.  
STOLPESTAD**

Politisk rådgiver i  
Amnesty



**EMBLA R.  
MATHISEN**

Leder i Changemaker

## Fem kjappe

1. Hva fikk deg til å begynne å engasjere deg?
2. Hva er din hjertesak?
3. Hva er det beste med jobben din?
4. Hvem eller hva inspirerer deg?
5. Hva er ditt beste tips til unge om etisk forbruk?



lightup<sup>NO</sup>



# Hege Skarrud

Leder i Attac Norge

# 1

Jeg har siden tenårene synes at verden er ganske urettferdig. Da jeg starta å studere så jeg mer sammenhengene for hvorfor: internasjonale handelssystemer, finanssystemer, og en økonomi som tillater at noen få går ut som vinnere, mens resten av oss taper. Og det er nettopp her både forbruk og næringsliv kommer inn. Global handel har åttedoblet seg de siste 30 årene, samtidig har vi sett økning i klimagassutslipp og tap av naturmangfold. Vi har verken utryddet global fattigdom, sult eller menneskehandel, selv om vi som et globalt fellesskap har mer enn nok ressurser til å gjøre det. Næringslivet spiller en stor rolle i økonomien og handels- og finanssystemet. Da må næringslivet spille en langt mer radikal rolle i å jobbe mot de problemene jeg nevner over, heller enn å forsterke dem.

Å sikre et økonomisk system som er både bærekraftig og rettferdig, for det har vi ikke i dag. Det økonomiske ligger til grunn i alle store politiske linjer, da må det alltid sette mennesker og miljø først.

# 2

# 3

At når jeg står opp så veit jeg aldri hva dagen bringer. Kommer jeg til å bli sint og skrive en kronikk? Aner ikke. Kanskje jeg kommer til å være i et inspirerende møte? Eller møte aktivister som bærer hjertesakene sine fram og får til den endringen som verden trenger? I tillegg så får jeg lov til å jobbe med det som har vært min hovedinteresse i mange år. Det er ganske så ålreit.

## Fem kjappe

1. Hva fikk deg til å begynne å engasjere deg?
2. Hva er din hjertesak?
3. Hva er det beste med jobben din?
4. Hvem eller hva inspirerer deg?
5. Hva er ditt beste tips til unge om etisk forbruk?



# 4

Sosiale bevegelser som går rett imot de eller det store og mektige fordi man har en viten om at en annen verden er mulig. Det å kjempe motstrøms mot global ulikhet sammen med likesinnede idealister kan være slitsomt, men mer enn noe annet er det utrolig givende.

Å huske at hva du handler ikke definerer hele verden. Hva du stemmer, hvor du organiserer deg, det er der du har mest påvirkningskraft til å endre verden.

Selv om vi skal tenke annerledes om forbruk, så er det fort gjort å bære hele verden på sine skuldre når man går inn i butikken. Men ta de valgene du kan, ut ifra de forutsetningene du har, og bruk heller en større del av din energi på å jobbe motstrøms enn å tilegne deg selv skyldfølelse

# 5



# Ingrid Stolpestad

Politisk rådgiver i Amnesty

# 1

Det startet nok da jeg var 15 år gammel og aktivist i en lokal Changemaker gruppe som hadde fokus på rettferdig handel. Der lærte jeg om hvor lite for eksempel en bananbonde, blir sittende igjen med. Jeg syntes dette var fryktelig urettferdig - hvor lite av det det koster som går til bonden. Dette skjedde samtidig som Max Havelaar, som nå heter Fairtrade, kom til Norge. Endelig kom det et alternativ, en løsning. Jeg sluttet da å kjøpe de vanlige bananene og kaffen, og kjøpte heller de rettferdige. Å få disse disse produktene inn i butikkene ble en kampsak for oss. Vi lagde en stor elefant, som var logoen til Max Havelaar, som vi marsjerte med i gatene, skrev leserinnlegg og mye mer. Det var altså der det startet. Det har skjedd mye siden da, og det har blitt mye mer fokus på de som lager varene, både på lønn og arbeidsforhold. Tekstilarbeiderne ble da det neste som opptok meg.

At dette ikke kan være opp til forbrukerne alene. Det kan ikke være vi som står i butikken som må prøve å orientere oss i jungelen det har blitt av ulike merker som påstår de gjør noe bra. Det er vanskelig å orientere seg som forbruker. Det er jo bra at vi har mulighet til å ta gode valg, men dette er til syvende og sist politikerne sitt ansvar. Det er utrolig viktig å også pålegge selskaper å ta ansvar for mennesker og miljø, og å få på plass en menneskerettighetslov for næringslivet. Ansvarer kan ikke ligge hos forbrukere, og politikerne må pålegge næringslivet dette ansvaret.

# 2

# 3

Å møte folk - engasjerte lokalgrupper, aktivister og andre. Det å møte andre som jobber med dette, andre organisasjoner, politikere og slikt. Derfor er Corona skikkelig kjipt, jeg savner å møte andre folk veldig. Jeg fikk nylig en epost fra en lokal gruppe som skal møte politikere der de bor, sånt er så spennende. Ja, rett og slett å omgås andre som er engasjerte i de samme temaene som meg. Det er virkelig et privilegium å jobbe med og for noe som er større enn seg selv.

## Fem kjappe

1. Hva fikk deg til å begynne å engasjere deg?
2. Hva er din hjertesak?
3. Hva er det beste med jobben din?
4. Hvem eller hva inspirerer deg?
5. Hva er ditt beste tips til unge om etisk forbruk?



# 4

Jeg blir skikkelig inspirert når aktivister i ulike organisasjoner engasjerer seg for et ansvarlig næringsliv, og det ser man virkelig at de gjør. En annen ting som inspirerer meg er å høre direkte fra folk som jobber med for eksempel tekstilarbeideres rettigheter. Jeg dro til Thailand og møtte folk fra fagbevegelsen, det var en utrolig sterk opplevelse. Dette er folk som kjemper for helt grunnleggende ting på arbeidsplassen. Jeg møtte noen damer som hadde startet sin egen fabrikk i protest. De jobbet tidligere i en av Triumph sine fabrikker, men konflikter om deres rettigheter førte til at de brøt ut og nå lager eget undertøy. De driver nå en liten fabrikk selv med gode arbeidsforhold.

Mine beste tips til unge om etisk forbruk er å tørre å spørre i butikker om hvor eller hvordan noe er laget. Det er ikke sikkert man får svar, men det viser butikken at folk er opptatt av det. En måte å redusere sitt fotavtrykk her på jorden er å ikke kjøpe så mye klær. Personlig er jeg veldig glad i å arrangere klesbyttefester med venninner der vi bytter gamle klær. Å gjøre noe morsomt ut av det er et godt tips. Til slutt vil jeg understreke at det er veldig viktig for unge mennesker å huske på at man ikke bærer hele dette ansvaret alene. Det er vanskelig å orientere seg, og ingen kan gjøre alt helt perfekt, det er nesten umulig. Ikke bli slått i bakken av dette, ansvaret ligger hos politikerne og næringslivet.

# 5



# Embla Mathisen

Leder i Changemaker

# 1

Jeg har alltid vært engasjert i min påvirkning på kloden og hatt et sterkt ønske om å være med på å forandre verden til det bedre. Jeg startet å være aktiv i Changemaker i 2012 og jeg har blitt siden da! Jeg begynte tidlig å bry meg om hva jeg kjøpte og tanken om at hvor jeg legger pengene mine har noe å si. Så det var vel sånn det startet. Etter å ha blitt opplyst om hvordan klesindustrien er begynte jeg blant annet å kjøpe masse brukte klær og ble veggis i 2011. De tingene holder jeg fortsatt fast ved den dag i dag!

Min hjertesak er at vi skal ha en rettferdig verden som setter menneskerettigheter og klodens bæreevne høyest!

# 2

# 3

Det må nok være fellesskapet! Alle kan jo forandre verden litt og påvirke selv, men hva vi får til sammen er jo helt magisk. Og det å få lede verdens beste lag med verdens forandrerere er virkelig det største ære og glede altså!<3

## Fem kjappe

1. Hva fikk deg til å begynne å engasjere deg?
2. Hva er din hjertesak?
3. Hva er det beste med jobben din?
4. Hvem eller hva inspirerer deg?
5. Hva er ditt beste tips til unge om etisk forbruk?



# 4

Folk! De folka som setter av tid i sin travle hverdag for å gjøre noe bra for folk og kloden, det inspirer meg!

1) Sjekk ut Goodonyou sin nettside! De rater sjukt masse merker og gir de karakter på deres hensyn til klima, dyr og mennesker. 2) Og skal man først kjøpe noe nytt så er det kjekt å kjøpe noe av kvalitet, det varer mye lenger! 3) Husk at det ikke er din jobb som forbruker og endre hele systemet, det er det næringslivet selv og politikerne som må gjøre. Vår viktigste jobb er å sørge for at det tar sitt ansvar - Så bli med i en organisasjon som kjemper den kampen med deg!

# 5



# Oppsummering

## Hva kan vi lese ut fra denne kartleggingen?

I følge hjemmesidene til Etisk handel Norge anslås det i dag at ca 450 millioner mennesker er involvert i internasjonal handel. Økt internasjonal handel betyr at det er flere midler i omløp og for mange betyr dette flere muligheter, men økt produksjon og forbruk betyr også en økning i antall mennesker som blir utnyttet i arbeidslivet. Gjennom utnyttelse i form av tvangsarbeid og/eller barnearbeid kan arbeidsplasser selge varene sine til en lavere pris enn de konkurrentene som følger regler og retningslinjer for etisk og bærekraftig handel. Dette skaper et større press på konkurrentene til å senke lønningene og godene til sine ansatte, slik at de også kan konkurrere på samme nivå.

Det kan være vanskelig for forbrukerne å få innsyn i den utnyttelsen som foregår i arbeidslivet, og i leverandørkjedene. For å stanse denne onde sirkelen av utnyttelse i arbeidslivet er det derfor essensielt at flere aktører står sammen for å forebygge tvangsarbeid og fremme etikk i næringslivet. Som dette kartleggingsheftet understreker kommer det stadig nye aktører på banen for å få på plass en åpenhetslov som ansvarliggjør næringslivet, bevisstgjør forbrukere og forebygger tvangsarbeid.

I begynnelsen av 2020 lanserte Lightup rapporten "Moderne slaveri: appellerende, men ekskluderende?" med fokus på begrepsbruk og hvordan usikkerhet rundt hva begreper faktisk innebærer kan lede til silotenking, og en utvanning av både begrep og den tilknyttede innsatsen.

Også i denne sammenhengen er det viktig å være bevisst på den risikoen som ligger her. Når mange aktører er på banen risikeres det at motivene og målene spriker, og at dette dermed går på bekostning av den helhetlige innsatsen.

De fleste aktørene vi har pratet med samler seg rundt et lovforslag om en menneskerettighetslov for ansvarlig næringsliv. Lightup ser verdien av å inkludere alle perspektivene, som for eksempel perspektiver fra miljø-bevegelsen, for å få en mer nyansert innsats. Likevel anses det som både viktig og nødvendig å løfte frem at de aktørene som sitter på ekspertise og kunnskap om tematikken på menneskehandelfeltet også burde ha en stemme i utviklingen av denne innsatsen som nå fremheves.

Bredden av aktører som arbeider på feltet både på tvers av departementer, institusjoner og fra ulike hold i sivilsamfunnet gjenspeiler de ulike tilnærmingerne til saken. Dette kartleggingshefte fremhever aktører som retter arbeidet sitt mot menneskerettigheter, næringsliv, økonomiske systemer og forbrukere. Noen av aktørene legger vekt på at forbrukere burde bruke makten sin til å påvirke næringslivet, mens andre mener at ansvaret ikke burde ligge hos forbrukerne men hos næringslivsaktørene selv. I arbeidet med dette kartleggingsheftet har det kommet frem at det er et manglende fokus på forebygging blant unge. Likevel har alle aktørene vi har pratet med gode tips til hvordan unge kan engasjere seg i tematikken.



# Spørreundersøkelse

Med søkelys på etisk forbruk blant unge

I forbindelse med dette prosjektet har Lightup gjennomført en spørreundersøkelse med søkelys på etisk forbruk blant unge, som kartlegger deres tanker og vaner rundt bærekraft og etisk forbruk.

Undersøkelsen er digital, og har blitt sendt ut til ungdomsskoler, videregående og folkehøgskoler i byer og bygder i alle fylkene. Lightup har mottatt 240 svar med god geografisk spredning.



**Undersøkelsen består av 16 spørsmål som fokuserer på unges forståelse av etisk forbruk, bevissthet rundt hvor varene de kjøper kommer fra, hvordan de er produsert, hvilke hensyn de selv tar og hvilken bevissthet de har rundt sitt eget forbruk. Undersøkelsen tar også for seg hvilke hensyn de hadde tatt om det var mulig og de visste hvordan, og hvilke temaer knyttet til tematikken de ønsker å lære mer om.**

Hva peker undersøkelsen på?

**72%**

Er opptatt av at de som produserer varene ikke skal bli utnyttet gjennom barnarbeid eller tvangsarbeid

**31%**

Ville betalt mer for en vare de visste var produsert under gode arbeidsforhold

**59%**

Hadde valgt varer som er produsert under gode arbeidsforhold med mer informasjon om hvordan varene er produsert

**81%**

Er mest opptatt av pris og kvalitet når de handler



lightup<sup>NO</sup>

## Hva ønsker unge å lære mer om?

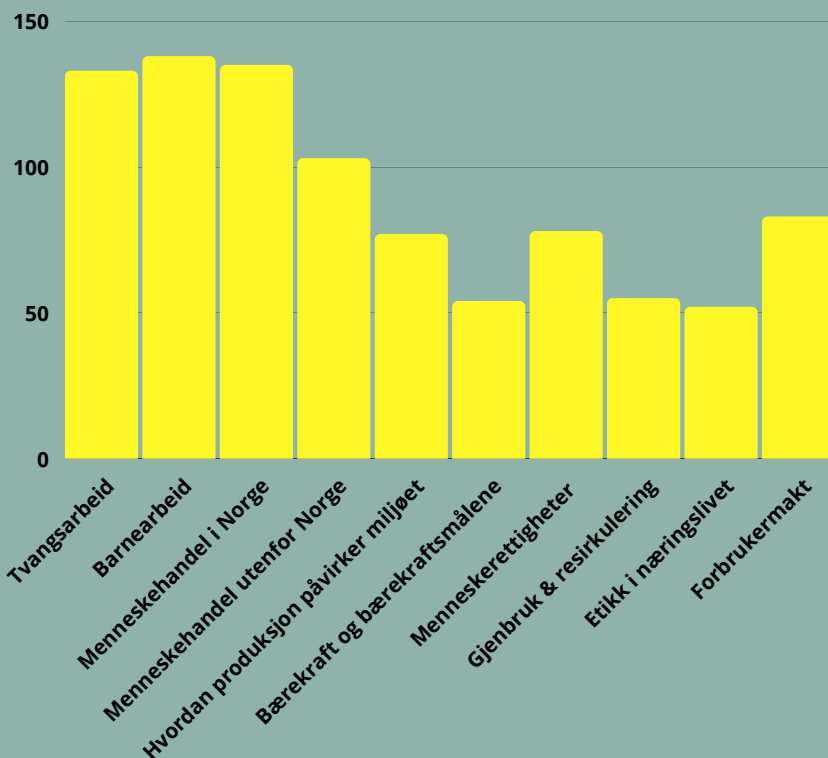


I denne spørreundersøkelsen fremkommer det en dissonans mellom det ungdom sier at de bryr seg om, og det de sier at de faktisk gjør og ønsker å gjøre. Dette kan antyde at det er litt lite kunnskap om tematikken og hvordan man kan forebygge for eksempel tvangsarbeid og barnarbeid blant unge. Men svarene viser også håp, og engasjement for å lære mer om disse temaene. Som illustrert i grafen til høyre, er det høy interesse for å lære mer om tvangsarbeid, barnarbeid og menneskehandel i og utenfor Norge i skolen.

Dette fremhever at det er et tydelig behov for, samt plass til kunnskapsøkning i skolen. Selv om det er viktig å ikke legge ansvaret over på unge forbrukere, er det viktig å ta dette på alvor og ikke undervurdere engasjementet, kunnskapen og de ressursene også den kommende generasjonen sitter på.

Lightup etterlyser spesielt holdnings-  
endrende tiltak rettet mot unge. I tillegg til  
å være konsumenter av varer og tjenester  
produsert av ofre for menneskehandel, er  
unge også morgendagens  
beslutningstakere, velgere og  
næringslivsledere.

Det har begrenset nytteeffekt å hjelpe  
mennesker ut av utnyttelse om  
etterspørselen fortsatt er høy. Denne  
etterspørselen må vi gjøre noe med, og  
ved å gi unge muligheten, så kan de være  
pådrivere for varig forandring.





# Takk til

**Dette heftet er laget med støtte fra Justisdepartementet.**

**Takk til alle aktørene som stilte  
opp til samtaler med oss.**

**© lightup Norway 2020**

**[www.lightup-movement.no](http://www.lightup-movement.no)  
[info@lightup-movement.no](mailto:info@lightup-movement.no)**

## **Redaksjon**

**Benedicte Sundli, Emilie H. Solli, Hege Guttormsen,  
Ida Kristoffersen, Ingrid Bekkestad, Lien Duong,  
Racha Haine & Ragnhild L. Torstensen**

**Grafisk utforming:  
Benedicte Sundli**



**lightup**<sup>NO</sup>

**Følg vårt arbeid i  
sosiale medier**



**lightup Norway**



**@lightup.norway**



**lightup<sup>no</sup>**